

24. Slavin R. E. Classroom reward structure: An analytical and practical review // Rev. of Educat. Res. – 1977. – V. 47. – P. 633-650.
25. Slavin R. E. Student teams and comparison among equals: effects on academic performance and student attitudes // J. Educat. Psychol. – 1978. – V. 70(4). – P. 532-546.
26. Slavin R. E., Tanner A. M. Effects of cooperative reward structures and individual accountability on productivity and learning // J. Educat. Res. – 1979. – V. 72(5). – P. 294-298.
27. Smith C. C. Partner learning: Peer tutoring can help individualization // Educat. Leadership. 1977. V. 34. P. 361-363.
28. Webb N. M. Peer interaction and learning in cooperative small groups // Psychol. Abstracts. – 1983. – V. 69(2). – P. 44-96.
29. Webb N. M. Student interaction and learning in small groups // Psychol. Abstracts. – 1983. – V. 69(5). – P. 11-24.
30. Wheeler R., Ryan F. L. Effects of cooperative and competitive classroom environments on the attitudes and achievement of elementary school students engaged in social studies inquiry activities // J. Educat. Psychol. – 1973. – V. 65(3). – P. 402-407.

УДК 378.016:811.161.2'38

ПРИНЦИП АВТЕНТИЧНОСТІ В НАВЧАННІ СТИЛІСТИКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

А. С. Попович

orcid.org/0000-0002-3428-9717

У статті проаналізовано сучасні площини використання принципу автентичності в навчанні стилістики майбутніх учителів української мови та літератури. Вихідні варіанти текстів (рукописи й авторизовані першодруки) уможливають аналіз студентами «руху авторського тексту» й вивчення мовної особистості письменника, його ідіолекту. Визначено етапи виконання порівняльно-стилістичного аналізу основного й канонічного (остаточного) текстів. Запропоновано вправи для роботи з автентичними текстами, а також ситуативні завдання й рольові ігри, що зреалізують автентичне спілкування.

Ключові слова: принцип автентичності, українська мова, методика навчання стилістики, вища школа, автентичний текст, автентичне спілкування.

PRINCIPLE OF AUTHENTICITY IN STUDY OF STYLISTICS OF FUTURE TEACHERS OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

A. S. Popovych

Today, the new paradigm of education requires the application of modern principles of teaching Ukrainian language stylistics in higher school. Therefore, at the time, the use of the principle of authenticity, embodied in such areas as «authentic text» and «authentic communication». Due to the diversity of work on artistic text at classes, emphasis is placed on the deliberate choice of the main source of the text. First of all, the teacher should get acquainted with the creative and censored history of the text and determine its quality. Only the original versions of texts (manuscripts and authorized first-prints) make it possible to analyze the «movement of the author's text» and to study the linguistic personality of the writer, his idiolect. Students comprehend obscure words and separate structural elements, reveal the language depths and possibilities of the Ukrainian language during the process of analysis of authentic texts. Tasks for exercises provide an explanation of the features of clarification of verbal images; analysis of artistic and expressive linguistic means and comparison of created verbal images and the presence of subtext; elucidation of linguistic and aesthetic importance of the first print and autograph of a new edition; a comparison of the stylistic features of the first print and the main text and a description of the positive aspects of the history of the text. The implementation of the comparative-stylistic analysis of the main text and the canonical (final) makes it possible to interpret the linguistic means used to expand the scope of the writer's artistic thinking, and the linguistic features of the perfection of artistic-figurative structures, the accuracy of the use of the word, semantic filling of verbal images, semantic tones, linguistic-emotional load, etc. Determine the phases of this work.

Authentic communication – reproduction of various real speech situations in classes of stylistics, which relevant for future student's communication – in pedagogical activities (communication with colleagues – teachers, students of different age groups, with administration) and in different life situations. This communication is realized through the use of situational exercises and tasks and role-playing games.

Keywords: the principle of authenticity, Ukrainian language, the methodology of teaching stylistics, higher school, authentic text, authentic communication.

Навчання стилістики української мови у вищій школі – цілісна, динамічна й відкрита система, яка взаємодіє з іншими складниками освітнього процесу (мовознавчі, літературознавчі, лінгводидактичні дисципліни, виробнича практика, науково-дослідна робота тощо) і спрямована на досконале володіння

теоретичними аспектами стилістики, набуття стилістичної компетентності й досягнення найвищого рівня результативності.

У методиці навчання стилістики є компоненти, які взаємопов'язані між собою й утворюють цілісність, – мета і завдання, підходи до навчання, зміст, процес навчання, принципи, методи, засоби, організаційні форми й результати навчання. Принципи навчання є фундаментом процесу вивчення стилістики української мови у вищих навчальних закладах, регулюють його й охоплюють усі сторони освітньої діяльності.

Беззаперечним є те, що принципи навчання історично зумовлені, окремі з них подеколи можуть утрачати значущість. Сьогодні триває «перебудова змісту принципів, які зберегли своє значення в нових умовах», а також «з'являються нові принципи, у яких відбиваються нові вимоги суспільства до навчання» [8, с. 444]. Відтак нова парадигма освіти потребує застосування сучасних принципів навчання.

В українській лінгводидактиці вищої школи принципи навчання студіювали З. Бакум, Н. Голуб, Ж. Горіна, О. Горошкіна, І. Дроздова, О. Караман, С. Караман, К. Климова, О. Копусь, В. Мельничайко, Н. Остапенко, М. Пентиліук, К. Плиско, О. Семенов, Т. Симоненко, Н. Тоцька й інші.

Організація вивчення стилістики у вищій школі потребує вдумливого підходу до відбору принципів навчання та їх наукового обґрунтування й визначення методичних шляхів реалізації. Принципи навчання стилістики або вивчення окремих стилістичних аспектів спорадично потлумачили українські й зарубіжні дослідники (Л. Алексєєва, Г. Атласова, Н. Баранник, В. Бадер, Л. Кантейкіна, Ж. Капєнова, О. Корякіна, Л. Кратасюк, І. Кучеренко, Ф. Литвинко, В. Луценко, М. Марун, Ю. Мельничук, Л. Муріна, А. Нікітіна, М. Пентиліук, О. Прєлікова, Н. Сіранчук, Л. Сугейко, Т. Чижова, Н. Янко й інші). Поза увагою лінгводидактів залишилися окремі сучасні принципи навчання української мови.

Мета нашої статті – проаналізувати аспекти використання принципу автентичності на заняттях зі стилістики української мови у вищій школі.

Принцип автентичності активно використовується в методиці вивчення іноземних мов для формування іншомовної комунікативної компетентності (Н. Грицик, Ю. Дегтярьова, Н. Ленюк, Н. Михайлова, О. Гарнопольський й інші) та зреалізовується в трьох аспектах: вибір автентичних матеріалів, використання автентичної методики, створення автентичного спілкування в автентичному середовищі (автентичні моделі професійної комунікації).

О. Гарнопольський переконаний у важливості автентичності навчальних матеріалів, тому зараховує принцип автентичності до загальних принципів навчання іноземної мови [10]. Цей принцип вимагає використання тільки автентичних матеріалів у навчальному процесі з іноземної мови. У науково-методичній літературі знаходимо терміни «автентичність навчального процесу», «ситуативна автентичність», «особистісна автентичність», «соціальна автентичність», «навчальна автентичність», «методична автентичність» й інші.

Сьогодні в методиці навчання української мови, зокрема вивченні стилістики майбутніми учителями-словесниками принцип автентичності набуває актуальності його застосовують в площинах «автентичний текст» і «автентичне спілкування» (див. рис. 1).

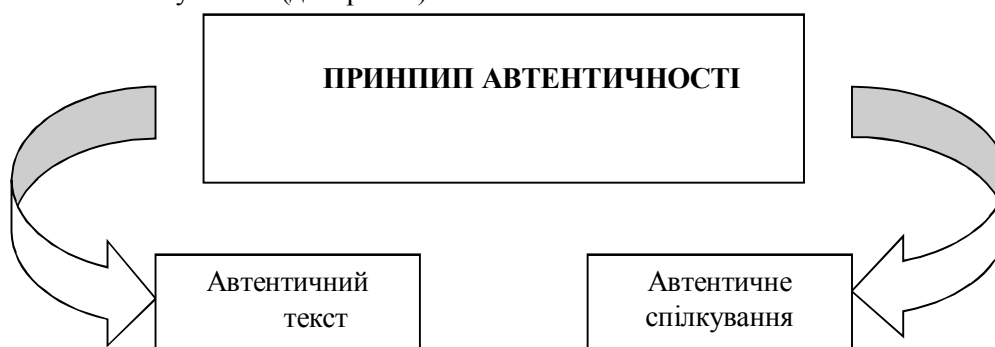

Рис 1. Реалізація принципу автентичності на заняттях зі стилістики у вищій школі.

У лексикографічних джерелах автентичний текст (грец. *authentikos* – справжній і лат. *textum* – тканина, зв'язок, будова) тлумачать як «оригінальний, достовірний текст певного письменника, що визначається при зіставленні першоджерел, видань, засвідчених волею автора, його попередніх публікацій та автографів» [6, с. 19], як «точний текст художніх творів певних авторів» [7, с. 12]. Почасті автентичність тексту набуває важливого значення, а надто за умови виникнення сумнівів про достеменність певного твору [6, с. 19].

Ж. Горіна під автентичними текстами розуміє «тексти, створені носіями української мови, які є часткою їхньої культури, а відтак, містять не лише лінгвістичну, а й екстралінгвістичну інформацію

практично з усіх сфер життя суспільства, демонструючи функціонування мови як засобу комунікації в природному оточенні» [2, с. 212]. Отож автентичний текст – це не лише текст художнього стилю, а й публіцистичного (зокрема, тексти засобів масової інформації) та розмовного стилів (наприклад, діалектне мовлення).

На заняттях зі стилістики української мови рекомендують звертати особливу увагу на зв'язні тексти художніх творів, передбачені для вивчення на уроках української літератури в середніх загальноосвітніх навчальних закладах. О. Блик переконана, що це «сприятиме набуттю мовно-стилістичних навичок та вмінь, потрібних майбутньому вчителю-словеснику в його педагогічній роботі» [9, с. 4-5].

Сьогодні актуалізувалася вимога використання автентичних текстів (зокрема текстів художнього стилю – текстів письменників), у яких «зреалізована мовна діяльність носія ідіолекту, та моделювання мовного довкілля, яке впливало (могло впливати) на досліджуване індивідуальне мовлення та формування рис тексту» [3, с. 16].

Зважаючи на різноаспектність роботи з художнім текстом на заняттях зі стилістики, викладачеві необхідно виважено здійснювати вибір основного джерела тексту. Він має ознайомитися з творчою та цензурною історією тексту й визначити його якість. Не завжди останнє прижиттєве видання художніх творів письменника найбільш якісне, позаяк «зовсім не брали до уваги те, що зміни, поправки, внесені письменником у цей останній текст, часто були вимушеними, нав'язаними цензурою або видавничими редакторами, знову ж таки, з міркувань цензурного характеру або ідеологічних, були виявом насильства над творчою волею автора» [1, с. 61-62]. Подеколи воно містить самочинність цензури, ідеологічне коригування творів, помилки, технічні недогляди, редакторські зміни, помилки працівників, які набирають текст, тощо. Тому цілком слушно П. Гриценко порушує питання про вивчення поняття «якість тексту», яке вважає базовим в ідіологології, адже важливо досліджувати вихідні варіанти текстів – рукописи й авторизовані першодруки, аналізувати «рух авторового тексту» [3]. Відтак ми позбудемося викривленого уявлення й дезорієнтації про певні тексти.

Дослідники говорять про канонічний текст, що «постає внаслідок очищення основного тексту від будь-яких похибок, нашарувань неавторського характеру, які могли трапитися у процесі переписування або друкування. Інакше кажучи, канонічний – це критично перевірений основний текст твору, який має стати еталонним для всіх видань» [1, с. 75].

В українську літературу повернулися твори, автори яких були репресовані в 20-30-их та 70-их рр. ХХ століття, а також тексти, що в добу їхнього творення не були надруковані через заборони й ті створені українцями діаспори [5, с. 240]. Розпочатий і триває процес перевидання класичних творів українських письменників, у яких усуваються редакторські правки, та які відтворюють рукописи й прижиттєві першодруки майстрів пера. Аналізуючи на заняттях автентичні тексти, студенти долають незрозумілість окремих слів, структурних елементів, відкривають мовні глибини, гармонію та безмежжя можливостей української мови [4, с. 25]. Доцільно використовувати повне зібрання творів Тараса Шевченка, у якому «Історія тексту встановлена за всіма наявними і приступними рукописними та друкованими джерелами і служить ґрунтом для визначення дефінітивного тексту (остаточної, чи останньої, редакції) та побудови повного (наскільки дозволяють наявні джерела) генеалогічного зведення інших редакцій та варіантів кожного твору і всієї творчості поета в цілому» [11, с. 70]. Сьогодні побачили світ факсимільні видання й перевидання творів Панаса Мирного, які точно відтворюють першодруки.

Студентам пропонуємо виконувати такі завдання:

1. Поясніть особливості уточнення словесних образів в оповіданні Панаса Мирного «П'яниця». Чи посприяли зміни художньому вдосконаленню тексту?

Бліде, як з крейди → як з крейди вистругане; мати колись невеличку покійну хатину → мати свою невеличку хатину, тиху-спокійну; ціле море думок, картин → ціле море думок та гадок, безкрая черідка картин; таких же молодих, як і він, паничків → молодих та безжурних паничів; у виводі і голосі пера → у скрипучих заводах пера; забриніла якомсь сумно → забриніла сумно-сумно; заглядаючи у його душу → заглядаючи у його сирітську душу; молоко коло губів → молоко материне коло губів; почала рачкувати → немоцна стара почала рачкувати; то зачервоніється, то сльози заблищать на гарних віях → то зашаріється, то сльози заблищать на довгих віях.

2. Простежте «рух» тексту повісті Панаса Мирного «Товариші». Проаналізуйте художньо-виражальні мовні засоби, порівняйте створені словесні образи й наявність підтексту. Зробіть висновки про мовно-естетичну вартість першодруку й автографа нової редакції.

Першодрук	Автограф нової редакції
...якби були усі рівні. Отже, поки цього ще немає то я нічого і не кажу про це!	...коли б усі були рівні, – почав Жук. – Отже, коли цього ще немає, то я його й не чіпаю.
Завжди будуть розумні люде і середні люде...	Завжди будуть поміж людьми викидатись і

Розумні завжди будуть правити середніми.	розумніші від других і удатніші. Вони-то і будуть правити громадою.
...не знайти тобі теплого привіту... Бач, який холод навкруги!	...не знайти тобі теплого привіту своїм самотнім думкам. Бач, яким холодом навкруги дише!
...книжка, котру часто читав Петрові Жук і котру у його взяв надзиратель.	...книжка, котру не раз читав Петрові Жук і котру витрусив у його надзиратель.
...Жука вже немає – і не буде.	...Жука вже нема і не буде. Таки здобувся свого... А й огнем же грав! – вимовив він, зітхнувши.
...із котрою ви черпали все ідеї?	...із котрою ви черпали ідеї о кращому пристрої суспільства й справедливого розподілу благ?

3. Порівняйте зі стилістичного погляду першодрук і основний текст роману Г.Тютюнника «Вир». Чи можна вважати позитивною таку історію тексту? Доведіть свою думку за допомогою мовних засобів, використаних у текстах.

Першодрук: *«Село Троянівка гніздиться в долині. На північ від нього – Беева гора, вкрита лісом, яри та байраки, на південь – заткана маревом рівнина, по якій в’ється полтавський шлях. Обіч нього на далеких обр’ях маячать хутори, пливуть і пливуть степами, як зелені острови по синьому морю».*

Основний текст: *«Село Троянівка гніздиться в долині. На північ від нього Беева гора, покрита лісом, на південь – заткана маревом рівнина, по якій в’ється полтавський шлях. Обабіч шляху то тут, то там мріють у степу хутори, маячать на далеких обр’ях, як зелені острови по синьому морі».*

Студенти, виконуючи порівняльно-стилістичний аналіз основного й канонічного (остаточного) текстів, звертають увагу на мовні засоби розширення сфери художнього мислення письменника, мовні особливості вдосконалення художньо-образних структур, точність уживання слова, смислове наповнення словесних образів, смислові відтінки, мовно-емоційне навантаження тощо. Ця робота здійснюється за такими етапами:

1. Ознайомитися з уривком, поданим у першодруці й основному тексті та осмислити зміст.

2. Виокремити словесні образи, проаналізувати мовні засоби, за допомогою яких вони репрезентуються.

3. Потлумачити мовні засоби, за допомогою яких створюється підтекст, конотації та асоціації. Звернути увагу на точність і доречність слів.

4. Охарактеризувати стилістичні особливості поданих уривків на фонетично-стилістичному, лексично-стилістичному, фразеологічно-стилістичному, словотвірно-стилістичному, морфологічно-стилістичному й синтаксично-стилістичному рівнях. Визначити особливості образних засобів.

5. Висновкувати про естетично-художню вартість поданих уривків.

Мета автентичного спілкування – створення реальної автентичної комунікації на заняттях у вищому навчальному закладі або за його межами. Зокрема, це відтворення на заняттях зі стилістики різних реальних мовленнєвих ситуацій, які будуть актуальними для майбутнього спілкування студентів у педагогічній діяльності (автентичні професійно-педагогічні моделі комунікації), та в різних життєвих ситуаціях (автентичні побутові моделі комунікації) (див. рис. 2).

Рис. 2. Моделі автентичного спілкування.

Автентичне спілкування зrealізується за допомогою використання ситуативних вправ і завдань та рольових ігор. Так, професійно-педагогічна комунікація повинна передбачати ситуації спілкування в площинах «учитель – учень», «учитель – група учнів», «учитель – колектив учнів», «учитель – учитель»,

«учитель – група вчителів», «учитель – колектив учителів», «учитель – представник адміністрації школи», «учитель – соціальний педагог (психолог)», «учитель – батьки учня» тощо.

Питання й завдання для обговорення мають бути актуальними й цікавими для студентів:

1. Відтворіть дискусію про сучасну реформу загальноосвітніх навчальних закладів, в якій беруть участь учителів різних предметів.

2. Підготуйте виступ на шкільній педагогічній нараді про педагогічний досвід роботи кращого вчителя України, вчителя фізики та астрономії Чернівецького міського ліцею №1 Пауля Пшенічка.

3. Відтворіть діалог учителя української мови та шкільного психолога про проблеми із концентрацією уваги учнів певного класу.

4. Укладіть план-конспект уроку з вивчення теми «Стилістична роль звуковідтворення в художніх текстах» і проведіть його у вишівській аудиторії.

5. Відтворіть розмову з батьками учня, який систематично не готується до уроків.

6. Запропонуйте варіанти розмови з адміністрацією загальноосвітньої середньої школи про Ваше працевлаштування, про обговорення проведеного Вами показового уроку, про організацію тижня «Української мови» тощо.

Цікавим є організація й проведення спільних із учителями й учнями загальноосвітніх середніх навчальних закладів круглих столів, конференцій, диспутів, дискусій тощо. Майбутні вчителі-словесники не лише навчаються добирати необхідні мовні засоби, що відповідають стилістичним нормам, але й вчать помічати мовленнєві помилки однокласників, які в подальшому аналізуються.

Побутова комунікація передбачає розв'язання різноманітних повсякденних питань і проблем. Тут комунікантами можуть бути мати, батько, дитина, чоловік, дружина, брат, сестра, сусід, друг, незнайома людина й інші. Студентам можна запропонувати відтворити діалоги стосовно різних життєвих ситуацій: Ваша дитина не хоче вранці вставати в дитячий садок; Ви хочете запропонувати подрузі піти на театральну виставу; Вам потрібно переконати чоловіка придбати певну річ; Ви розмовляєте з мамою про можливість продажу батьківського будинку в селі; Ви співчуваєте товаришеві через втрату ним місця роботи; Ви домовляєтеся із сестрою про організацію спільного сімейного свята; Ви просите сусіда подивитися за Вашим помешканням у Вашу відсутність тощо.

Отже, принцип автентичності цілком придатний для використання на заняттях зі стилістики української мови. Його застосування стосується таких аспектів, як автентичний текст і автентичне спілкування.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в потрактуванні інших сучасних принципів навчання стилістики у вищій школі.

Література

1. Гончарук М. Проблема основного тексту прозових творів Панаса Мирного 1970-х років / Микола Гончарук // Спадщина : Літературне джерелознавство. Текстологія. – К., 2007. – Т. 3. – С. 57-94.
2. Горіна Ж. Д. Проблема автентичності тексту в аспекті культурологічно зорієнтованої лінгводидактики / Ж. Д. Горіна // Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. – Херсон : ХДУ, 2005. – Вип. 39. – С. 211-215.
3. Гриценко П. Ідіолект і текст / Павло Гриценко // Лінгвостилістика : об'єкт – стиль, мета – оцінка : збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / відп. ред. В. Г. Скіяренко. – К., 2007. – С. 16-44.
4. Гриценко П. Українська мова : державна і державотворча / Павло Гриценко // Український інформаційний простір. – 2014. – Число 2. – С. 19-27.
5. Гриценко П. Ю. «Слово поза словником» : реєстр словника як проблема сучасної тлумачної лексикографії / П. Ю. Гриценко // Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті : теорія, практика, типологія (м. Київ, Інститут української мови, 12–13 травня 2011 р.) / відп. ред. к. філол. н. І. С. Гнатюк. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. – С. 238-250.
6. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – 608 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
8. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : в 2 кн. Кн. 1. Общие основы. Процесс обучения: учебник для вузов / И. П. Подласый. – М. : Гуманит. изд. центр «Владос», 1999. – 576 с.
9. Стилістика української мови : програми педагогічних інститутів для студентів спеціальності 2102 «Українська мова і література» / укладач О. П. Блик. – К. : РНМКВСПО, 1980. – 18 с.
10. Тарнопольський О. Б. Принципи побудови професійно орієнтованого підручника з англійської мови для факультетів психології / О. Б. Тарнопольський // Іноземні мови. – 2009. – № 1. – С. 27-31.
11. Шевченко Т. Зібрання творів : у 6 т. / Тарас Шевченко; перед. слово І. М. Дзюби, М. Г. Жулинського. – К., 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – 784 с.

References

1. Ghoncharuk M. Problema osnovnogho tekstu prozovykh tvoriv Panasa Myrnogho 1970-kh rokov / Mykola Ghoncharuk // Spadshhyna : Literaturne dzhereloznavstvo. Tekstologhija. – K., 2007. – T. 3. – S. 57-94.
2. Ghorina Zh. D. Problema avtentychnosti tekstu v aspekti kuljturologhichno zorijentovanoji linghvodydaktyky / Zh. D. Ghorina // Zbirnyk naukovykh pracj Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu. Pedagoghichni nauky. – Kherson : KhDU, 2005. – Vyp. 39. – S. 211-215.
3. Ghrycenko P. Idiolket i tekst / Pavlo Ghrycenko // Linghvostylistyka : ob'jekt – stylj, meta – ocinka : zbirnyk naukovykh pracj, prysvjachenyj 70-richchju vid dnja narodzhennja prof. S. Ja. Jermolenko / vidp. red. V. Gh. Skljarenko. – K., 2007. – S. 16-44.
4. Ghrycenko P. Ukrajinsjka mova : derzhavna i derzhavotvorcha / Pavlo Ghrycenko // Ukrajinsjkyj informacijnyj prostir. – 2014. – Chyslo 2. – S. 19-27.
5. Ghrycenko P. Ju. «Slovo poza slovnykom» : rejestr slovnyka jak problema suchasnoji tlumachnoji leksykoghrafiji / P. Ju. Ghrycenko // Ukrajinsjka leksykoghrafija v zaghalnoslov'jansjkomu konteksti : teorija, praktyka, typologhija (m. Kyjiv, Instytut ukrajinsjkoji movy, 12–13 travnja 2011 r.) / vidp. red. k. filol. n. I. S. Ghnatjuk. – K. : Vydavnychyj Dim Dmytra Buragho, 2011. – S. 238-250.
6. Literaturoznavcha encyklopedija : u 2 t. / avt.-uklad. Ju. I. Kovaliv. – K. : VC «Akademija», 2007. – T. 1. – 608 s.
7. Literaturoznavchyj slovnyk-dovidnyk / R. T. Ghrom'jak, Ju. I. Kovaliv ta in. – K. : VC «Akademija», 1997. – 752 s.
8. Podlasyj I. P. Pedagogika. Novyj kurs : v 2 kn. Kn. 1. Obshhie osnovy. Process obuchenija: uchenik dlja vuzov / I. P. Podlasyj. – M. : Gumanit. izd. centr «Vlados», 1999. – 576 s.
9. Stylistyka ukrajinsjkoji movy : prohramy pedagoghichnykh instytutiv dlja studentiv specialnosti 2102 «Ukrajinsjka mova i literatura» / ukladach O. P. Blyk. – K. : RNMKVSP0, 1980. – 18 s
10. Tarnopoljsjkyj O. B. Pryncypy pobudovy profesijno orijentovanogho pidruchnyka z anghlijsjkoji movy dlja fakul'tetiv psykhologhiji / O. B. Tarnopoljsjkyj // Inozemni movy. – 2009. – № 1. – S. 27-31.
11. Shevchenko T. Zibrannja tvoriv : u 6 t. / Taras Shevchenko;pered. slovo I. M. Dzijuby, M. Gh. Zhulynsjkogho. – K., 2003. – T. 1: Poezija 1837-1847. – 784 s.